

Hur porträtteras kvinnan i läroböcker inom ämnet religionskunskap?

En undersökning av läroböcker för årskurs 4–6

Av: Gabriel Afrim

Södertörns högskola | Institutionen för utbildningsvetenskap

Självständigt arbete 1, 15 hp

Grundlära­r­pro­gram­met mot åk 4–6 | VT 20

SÖDERTÖRNS HÖGSKOLA | STOCKHOLM
sh.se

Innehållsförteckning

1. Inledning.....	5
2. Syfte & Frågeställningar	6
2.1. Frågeställningar	6
3. Disposition.....	6
4. Bakgrund	6
4.1. Homo religious	7
4.2. Androcentrism.....	7
4.3. Religiös proximitet.....	7
4.4. Kvinnans roll i religionen	8
5. Material.....	9
6. Metod.....	9
6.1. Kvantitativ metod.....	10
6.2. Kvalitativ metod	10
6.3. Bildanalytisk metod.....	10
6.4. Metodkritik.....	10
7. Teori	11
8. Tidigare forskning.....	12
9. Resultat & Analys/bildanalys.....	14
9.1. Utkik RELIGION 4–6	14
Kristendomen	15
Islam	16
9.1.2 Bildanalys – Utkik RELIGION 4–6	17
9.1.3. Sammanfattning av Utkik RELIGION 4–6.....	19
9.2. UPPTÄCK RELIGION	20
Kristendomen	20
Islam	22
9.2.1. Bildanalys – UPPTÄCK RELIGION	22
9.2.2. Sammanfattning av UPPTÄCK RELIGION	24
9.3. PULS Religion.....	26
Kristendomen	26
Islam	28

9.3.1. Bildanalys – PULS Religion.....	29
9.3.2. Sammanfattning av PULS Religion	31
10. Slutdiskussion.....	32
11. Källförteckning.....	36
12. Bildförteckning	37

Abstract

The purpose of this research is to analyze how women are being portrayed through a gender perspective in three different textbooks. The purpose also includes a comparison between existing research in this field and this specific research to analyze whether there are any inequities between one another. The results that will be presented will answer the following issues:

1. In what way are women being portrayed in text?
2. In what way are women being portrayed through image?
3. Are there any patterns between these four textbooks that can be distinguished, and if so, what are they?

The methods that had been used to complete this study involved a quantitative and qualitative study. In addition, an image analysis has also been used to further stretch and resolve the issues. The result shows that women are portrayed as subordinate and less important in the textbooks that are being used in schools today, both in text and image. Yet some newer and modern textbooks do not favor women through a gender perspective.

1. Inledning

Inom skolan har läroböcker alltid varit en grund för lärare i deras undervisning. Detta betyder att både lärare och elever stöter på dessa läroböcker i sin vardag. Som lärare är det därför oerhört viktigt att ha i åtanke vilka läroböcker som ska användas och vad de har för syfte i undervisningen. Med tanke på att både elev och lärare kommer att arbeta med läroboken är sannolikheten väldigt stor att de tar till sig information och kunskap från läroboken, framförallt i de yngre åldrarna eftersom eleverna fortfarande har svårt för att granska och vara källkritiska.

I boken *Att spegla världen - läromedelsstudier i teori och praktik* skriver historien professor Niklas Ammert om lärobokens övermakt i skolan. Han menar att oavsett ämne har läroboken en dominans i ämnet. Lärare kan hämta sin information från olika källor men läroboken är den som grundar informationen som läraren har inhämtat. Undervisningen styrs av läroboken, vilket innebär att skolan samt undervisningen påverkas av innehållet som finns i boken. Därför bör läroboken granskas innehållsmässigt för att undervisande lärare ska veta hur samt vad som informeras i de läroböcker hen ska använda. Syftet med läroboken är att förmedla kunskap men även hur tillvägagångssättet för att förmedla kunskap bör vara. Dagun Skjelbred och Monica Reichenberg anser att läroböcker formar elevers och lärares tankesätt om det som är betydelsefullt. Dessutom lyfter han fram att innehållet och kunskapen som finns i läroböckerna är betydelsefullt (Ammert, 2011, s.26,28).

Den här undersökningen kommer att fokusera på hur kvinnan porträtteras i de aktuella läroböcker som används i dagens skolor inom ämnet religion. Anledningen till att jag väljer att utföra denna undersökning grundar sig i faktumet att kvinnan än idag inte har en likgiltig framställning som mannen. Idag har kvinnans röst mer makt än vad den tidigare har haft och därför är det viktigt att lyfta fram detta genom rätt val av läroböcker. Valet av läroböcker behöver uppmärksamma kvinnan för att eleverna ska få en överblick på hur det har varit samt hur samhället har utvecklats i anknytning till kvinnans betydelse. Hirdman (2003) anser att dessa könsmonster är historiska och svåra att komma bort ifrån. Dessutom menar Hirdman att genus är konstruerad av människan, vilket är ett tankesätt som påverkar samhället.

Undersökningen är begränsad till ämnet religionskunskap och i läroplanen diskuteras följande: "Undervisningen ska bidra till att eleverna utvecklar kunskaper om hur olika religioner och livsåskådningar ser på frågor som rör kön, jämställdhet, sexualitet och relationer" (Skolverket, 2011).

I dagens skola har läroböcker en central roll och därför är det viktigt för lärare att granska samt använda relevanta läroböcker där kvinnan lyfts fram och får en viktig roll som speglar dagens samhälle. Kvinnan har alltid varit underordnad i samhället, likaså i läroböcker enligt tidigare forskning (Berggren, 1992). Därför kommer min undersökning handla om en analys av tre aktuella läroböcker som används på skolor idag, detta för att se om de läroböcker som används idag skiljer sig från den tidigare forskning som gjorts.

2. Syfte & Frågeställningar

Syftet med undersökningen är att synliggöra hur kvinnan har framställts inom kristendomen och islam utifrån tre aktuella läroböcker för årskurs 4–6; för att även se om de religionsläroböcker som används idag skiljer sig ur ett genusperspektiv från tidigare forskning som gjorts i äldre läroböcker. Eftersom bilder har en stor betydelse i läroböcker kommer jag även att använda mig av en bildanalys.

2.1. Frågeställningar

1. På vilket sätt porträtteras kvinnan i text?
2. På vilket sätt porträtteras kvinnan i bild?
3. Finns det mönster i dessa tre läroböcker som går att urskilja, om det finns, vilka?

3. Disposition

Arbetet inleds med en inledning, ett syfte och frågeställningar. Därefter presenteras bakgrund som beskriver betydelsen av kvinnan i läroböcker. Efter det redogörs materialet som ska användas som är de tre läroböckerna. Efter att materialet har presenterats kommer metoden, där både den kvalitativa samt kvantitativa metoden finns med. Teorin redogörs efter metoden och teorin som används har som grund för genussystemet. Därefter presenteras tidigare forskning. Efter det presenteras analysen som utförts på de tre läroböckerna för årskurs 4–6. Avslutningsvis redogörs sammanfattningen och diskussionen av resultatet som framkommit ur analysdelen.

4. Bakgrund

Här nedan kommer jag att belysa tre viktiga begrepp, *homo religious*, *androcentrisim* och *religiös proximitet*. Jag kommer även att diskutera kvinnans roll, framställning och

underordning inom kristendomen och islam. Eftersom syftet med min undersökning är att granska hur kvinnan porträtteras i läroböcker ur ett genusperspektiv anser jag att detta innehåll är relevant för min undersökning.

4.1. Homo religious

Ingvild Sælid Gillhus och Lisbeth Mikaelsson diskuterar begreppet Homo religious i sin bok, *Nya perspektiv på religion*. De skriver om att kvinnan alltid får en lägre grad av plats i religionerna medan mannen blir mer central. Det är alltid på ett maskulint sätt som Homo religious gestaltas och detta sker omedvetet enligt religionsforskare. Ett flertal kvinnliga forskare har ifrågasatt detta genom att yttra sig om att kvinnans händelser och upplevelser inte har bibehållits innanför religionerna. Dessutom lyfter de även upp om att kvinnans liv som påverkas av religionen inte har åskådliggjorts i forskning som gjorts (Gillhus & Mikaelsson, 2003, s. 217–218).

4.2. Androcentrism

Rita Gross som är religionsforskare har fördjupat sig inom genus och religion. Utifrån sin fördjupning har hon framställt ordet androcentrism och detta begrepp har blivit centralt inom forskningen av genus (Gross, 1996). Mannen är idealet och kvinnan är avvikandet om man utgår från androcentrismen enligt Gillhus och Mikaelsson. Ett problem som uppstår här är att information som hämtas om kvinnor blir mindre än män. Detta kan i sin tur leda till att männen och deras roller lyfts fram mer och blir mer betydelsefulla och spänningsfyllda. Dessutom kan materialet tolkas som att religionen endast är vad männen åstadkommit (Gillhus & Mikaelsson, 2003, s. 225–227).

4.3. Religiös proximitet

Erica Appleros skriver i sin vetenskapliga tidskrift, *Religion och intersektionalitet* att begreppet religiösa proximiteten redogör för hur kvinnan har sina förväntningar inom religionen. Detta begränsar kvinnan och hennes möjligheter. Grunden för relationen mellan individ och Gud härstammar från den religiösa auktoriteten. I och med detta hamnar kvinnan som underordnad jämförelsevis med mannen eftersom hon inte är lika central och betydelsefull som mannen i religionen (Appleros, 2005, s.70). Detta leder till en hierarki där mannen ständigt har en mer religiös proximitet jämfört med kvinnan. Resultatet av detta blir att kvinnan alltid blir underordnad och får färre möjligheter än mannen. Det kan uppstå besvär för individer som inte vet vilket kön de tillhör eftersom inom religioner grundar sig kvinnans

respektive mannens roll utifrån det religiösa. Ett tydligt exempel på när det kan bli problematiskt för individer som är homosexuella. Dessa individer kan uppleva sig själva som udda utifrån de grunder som religionerna står för (Appelros, 2005, s.72–76).

4.4.Kvinnans roll i religionen

I boken *Genus och religion* skriver Jeanette Sky om bibeln och de värderingar som finns i den för båda könen. Det som Sky lyfter upp är att mannen ligger i centrum eftersom i skapelseberättelsen skapades mannen först och därefter kvinnan. Hon antyder att mannen fick anseendet att ge namn till det som skapats av Gud eftersom mannen skapades före kvinnan. Enligt Sky blir kvinnan mindre viktig än mannen redan vid skapelseberättelsen (Sky, 2009, s.21). Det uppstår många gånger en underliggande struktur när det handlar om kvinnan i litteratur där genus existerar. Däremot är inte religionshistoriska böcker författade ur ett genusperspektiv. I religionsläroböcker får kvinnan oftast ett kapitel i slutet av boken medan författarna först och främst redogör religionen övergripande samt lyfter fram mannen. En sådan uppdelning av religionsboken kan leda till konsekvenser enligt Sky. Läsarna kan bland annat tolka religionen som att den underordnar kvinnan medan mannen lyfts fram och prioriteras (Sky, 2009, s.22). Om religionsböcker presenteras på detta vis skapas en uppfattning om att kvinnor endast bär på sitt kön av den orsak att de avviker medan männen å andrasidan ses som ”normen”. Detta betyder att männen blir centrala och att kvinnor uppfattas som mindre betydelsefulla (Sky, 2009, s.28).

I rapporten *Genus och text-När kan man tala om jämställdhet i läromedel* skriver Moira von Wright om jämställdhet i läroböcker. Resultatet visade att genusmedvetenhet eller genuskänslighet knappast visas i de skrivna texterna. Detta leder till en motsättning då jämställda texter är ett kriterium (Wright, 1998). Genus och jämställdhet är två olika begrepp som enkelt kan blandas ihop eftersom de oftast hänger ihop enligt Sultán Sjökvist. Detta leder till att när forskning kring genus sker kan det enkelt uppstå diskussioner kring jämställdhet. Enligt Jeanette Sky handlar genus om vetenskapliga lärobyggnader av makt, medan jämställdhet handlar om en jämlik fördelning mellan män och kvinnor (Sky, 2009).

Enligt Sky är familjen för kristna fulländad och idealisk eftersom religionen kristendom bygger på hierarkier som frambringa ordning i familjen. Sky nämner även att det är mannen som styr och bestämmer i en familj och att det även är mannen som har koll på den okloka samt osäkra kvinnan för att undvika synder. Det som är manligt respektive kvinnligt har konstruerats utifrån en maktstruktur som har sin grund från skillnader av genus (Sky, 2009,

s.67–68). Enligt Sky var möjligheterna för kvinnan inte stora dock ändrades detta under högmedeltiden, det som hände var att kvinnor bland annat helgonförklarades, antalet nunnor ökade samt kunde alltfler nå betydelsefulla religiösa roller inom religionen. Historiskt blir detta en början på framsteg för kvinnans jämställdhetsutveckling inom kristendomen anser Sky. Sky nämner att det ännu var mannens frälsning som var det centrala i religionen och att kvinnan fortfarande uppfattades som en prövning. I och med detta valde man att avskilja nunnor och munkar på grund av att hindra nunnorna att vanhelga munkarna (Sky, 2009, s.69–70).

I kvinnans religionsutövande har hon jämt varit begränsad och inte fått möjligheter inom sin religion. Hon har till exempel inte fått möjligheter att tolka religiösa skrifter eller ha en viktig religiös roll. Inom forskning är det därför viktigt att inte lämna kvinnan utanför. Det är avsevärt att lyfta upp kvinnan när hon har haft en inflytelse inom religionen men även när kvinnan har nedtryckts (Gilhus & Mikaelsson, 2003, s.228–231).

5.Material

För studien har det använts tre läroböcker i religionskunskap för årskurs 4–6. Första boken är *Utkik RELIGION 4–6*, andra är *UPPTÄCK RELIGION* och den tredje är *PULS Religion*. Läroböckerna som har använts i studien är författade olika årtal och är aktuella på dagens skolor. Dessutom är de skrivna och anpassade för Lgr11. Sannolikheten att möta dessa läroböcker på den skola man arbetar på är stor. Anledningen till att det endast var tre läroböcker som undersöktes var att alla skolor som blev förfrågade om religionsböcker använde dessa, därför ledde det till att jag endast undersökte tre. Helst hade jag velat undersöka minst fyra läroböcker och gärna från de senaste åren. Eftersom studiens syfte är att undersöka hur kvinnan har framställts i text och bild utifrån tre aktuella läroböcker är dessa relevanta för min studie.

6. Metod

I denna del av undersökningen beskrivs undersökningens framfart samt vilka verktyg och metoder som användes till att genomföra undersökningen. Man tog fördel av en kvantitativ och kvalitativ metod som undersökningsfunktion för analys av aktuella läroböcker i skolor. Den kvantitativa för att summera antal kvinnor lik som män som är introducerade på bilderna,

både individuellt eller gemensamt och den kvalitativa bistod med analys av text. En ytterligare analys genomfördes som syfte att illustrera vad bilderna vill förmedla.

6.1. Kvantitativ metod

Denna metod har som grund för att kunna räkna ut ålder, längd, summa, differens eller antal med mera. Metoden medför även data som lyfter fram upplevelser, tankar, känslor och beslutsfattande. Antalet kvinnor respektive män i läroböcker klargör mer om hur central kvinnan är i läroboken, därför utförs en bildanalys kvantitativt. Bilderna kommer även att förklaras för läsarna (Ahrne, Svensson, 2015, s.10).

6.2. Kvalitativ metod

Denna metod grundar sig på analyser av texter, intervjuer eller observationer. Eftersom jag ska analysera texterna i de tre religionsläroböckerna behövde jag använda mig av kvalitativa metoder. Syftet med denna metod är inte att beräkna hur många gånger ett visst ord förekommer utan huvudsyftet handlar om hur den fungerar samt i vilket sammanhang den förekommer i (Ahrne, Svensson, 2015, s.9).

6.3. Bildanalytisk metod

Yvonne Eriksson diskuterar i sin bok *Bildens tysta budskap- interaktion mellan bild och text* om bilders sätt att fungera. Eriksson skriver om att en bilds funktion är att kunskap förmedlas men den kan även förmedla kunskaper om synen människan har på samhället (Eriksson, 2009, s.44–45). Bilder kan tolkas utifrån erfarenheter samt värderingar människan har eftersom alla människor tolkar bilden på olika sätt. Bild och text går hand i hand eftersom texten gör att man begriper bilden. Eriksson påpekar dock att läsare bör ha kunskaper om kontexten för att sedan kunna skapa en egen förståelse utifrån sin synvinkel. Meningen med bilder kan ibland vara svåra att begripa, även om bilder ibland kan vara väldigt detaljrika. Av den anledningen menar Eriksson att det bilden visar ska kunna åtskiljas från bildens egentliga budskap (Eriksson, 2009, s.184).

6.4. Metodkritik

I denna undersökning analyseras två bilder ur varje religion för samtliga läroböcker. De bilder som har valts är relevanta för min studie. Läroböckernas förlag gav inte sitt samtycke till publicering av bilderna men läsaren har tillgång till angivna sidor och kan på så vis kolla upp sidorna och bilderna (Upphovsrätten 2019).

7. Teori

I denna del av undersökningen diskuteras Yvonne Hirdmans teori, genussystem. Dessutom avhandlas hennes klargörande om vad begreppet *genus* innebär. Teoretiskt sätt är denna teori grunden för studien. Denna teori är relevant för min studie eftersom mitt syfte är att granska hur kvinnan porträtteras i tre olika läroböcker utifrån ett genusperspektiv.

Yvonne Hirdmans teori om genussystemet är grunden för min undersökning och teorin handlar om kvinnor och deras underordning i samhället. Hirdmans förklaring av systemet är att det sker en struktur av ordning när det kommer till kön. Detta i sin tur leder till förutsättningar för de olika sociala ordningarna. Grunden till det som ordnar de olikheter bland kön när det kommer till genus är de ekonomiska, sociala och politiska ordningarna (Hirdman, 2003, s.113–115).

Dikotomin är ett begrepp som står för särhållandets integritet och hierarki och det är med hjälp av *dikotomin* man kan samtala generellt om ordning. Det manliga respektive kvinnliga ska särskiljas exempelvis deras platser, sätt att vara samt sysselsättning enligt *dikotomin*. Hirdman menar att kvinnan och mannen uppfattas som motliggande parter på grund av att de båda könen ingår i olika homogena slag. Normen är mannen enligt hierarkier, detta leder i sin tur till att kvinnan blir underordnad och mindre viktig medan mannen blir det självklara, reguljära samt generella (Hirdman, 2003, s.113–118).

Enligt Hirdman har det som är manligt respektive kvinnligt en historisk bakgrund och är väldigt svår att komma bort ifrån. Dessa föreställningar och genusskapande har skapats av oss människor. Dessa tankesätt är faktorer som påverkar samhället och har existerat sedan antiken. Detta utförs med hjälp av tre punkter enligt Hirdman. Dessa är *social integration*, *kulturell överlagring* och *socialisering*. Första punkten *social integration* rör sig om uppdelning av arbete mellan kvinnan och mannen. Den andra punkten *kulturell överlagring* handlar om hur det ska vara mellan de båda könen och den tredje punkten *socialisering* handlar om hur kunskaper inhämtas. Pojkar ska exempelvis inte fälla tårar om man tittar utifrån socialisering (Hirdman, 2003, s.115–120).

I boken *Genus-om det stabila föränderliga former* skriver Yvonne Hirdman om att begreppet *genus* innebär släkte, kön, sort och slag. Begreppet härstammar från det latinska språket. Den feministiska rörelsen skapade ordet *genus* i början av 1980-talet genom sin forskning. Ordet blev taget av feminismen och dess forskning eftersom trosbekännelsen för feminism skulle

markeras. Begreppet genus grundar sig på orden hon, han, den eller det i Sverige (Hirdman, 2003, s.11–12). Genom att förstå sig på genus och dess uppfattningar, idéer, traditioner, erfarenheter om människan som kön, mänskliga uppfinningar och olika artefakter begriper man syftet med genus som är att rensa de grupperingar som existerar (Hirdman, 2003, s.13).

8. Tidigare forskning

Här nedan kommer jag att presentera olika forskningsstudier som lyfter viken av lärobokens betydelse för religionsundervisningen samt hur kvinnans roll speglas i dessa läroböcker. Den tidigare forskning jag har valt för mitt arbete belyser kvinnans roll ur ett genusperspektiv som även ligger till grund för mitt arbete.

I boken *Religionsdidaktik-mångfald, livsfrågor och etik* skriver Jonas Svensson om hur Lgr11 lyfter fram genus och kön i ämnet religion. Svensson diskuterar om att Lgr11 menar att kunskaper om kön är något eleverna ska få möjlighet att utveckla. Eleverna ska även få veta hur kön används och diskuteras hos icke religiösa samt religiösa. Många läroböcker som implementeras på dagens skolor använder Lpo94 vilket är den tidigare läroplanen enligt Svensson. Det finns en tradition som innefattar att kvinnans religionsutövande inte lyfts fram i läroboken, utan att författare oftast skriver om kvinnan och hennes roll i en egen del av boken. Detta leder också till att det sker en egen undervisning om kvinnan och hennes roll och kan därför ses som en avvikelse. Ifall människor inte får kunskapen om traditionen så förloras en stor del av den religiösa traditionen enligt Svensson. Det här sker då läsarna endast ser att det är männen som utgör de religiösa handlingarna (Svensson, 2011, s.97–101).

Monica Reichenberg utförde en undersökning om elevernas läsförståelse. Resultatet med undersökningen visade att komprimerade och sammandragna texter blir svåra att förstå för läsare som inte är starka och erfarna. Detta leder till att det blir negativt för läsaren eftersom de viktigaste tankarna och idéerna kommer att förloras. Genom att undersöka lärobokens påverkan och den kunskapsinhämtning som eleverna gör behövs det av forskare att observera en viss grupp under en längre period men detta är svårt för forskare på grund av möjligheten att följa gruppen alltför länge. Det kan även finnas andra problem för att genomföra en sådan undersökning och det är de effekter som kan påverka elevernas kunskaper och förmågor. Media är ett exempel som kan påverka eleverna och därför blir det ett problem om man ska fastställa och skilja på effekterna som undervisning och läroboken ger (Reichenberg, 2005).

Britt-Marie Berge och Göran Widding utförde en undersökning som var genusteoretisk och gav kritik till de läroböcker som analyserades i deras granskning. De kritiserade läroböckerna med att nämna att mannen lyfts fram och blir central, ”könsmedveten text” i delar av läroboken och att transsexuella personer döljs. Enligt Sture Långström ser det olika ut beroende på lärobok. Långström nämner till exempel att historieböcker sällan nämner kvinnan (Ammert, 2011, s.35–37). I undersökningen lyfts mottagandet fram av läroboken som är en betydelsefull synvinkel. Dessutom perspektiven och innehållet som eleverna får uppleva, innehållet i läroboken ska vara i centrum med eleven. Berge och Widding diskuterar Caroline Lindbergs (2011) undersökning, Lindberg utförde en undersökning om läromedel och läsförståelse. Resultatet visade att innehållet är avgörande och betydelsefullt för andraspråkslevers läsförståelse.

Anne Marie Berggrens forskning lyfts fram i Niklas Ammerts bok. Berggrens forskning handlade om hur kvinnan tar plats i läroböcker för gymnasienivå. Ur ett jämställdhetsperspektiv gav resultatet att texterna handlar om kvinnan ytterst lite, endast tre procent (Berggren, 1992). Studien *Skolböcker vid skampålen* handlar om könsdiskriminering i läroböcker och är skriven av Berggren. I denna studie kritiserar hon sex ämnesområden i läroböcker. En stickprovsundersökning som genomfördes visade bland annat att den kvinnliga rösträtten diskuteras i liten grad i läroböckerna för de äldre åldrarna. En notering Berggren lyfte fram var att de läroböcker som är författade på den senaste tiden ger mer plats åt kvinnan. Många läroböcker skriver till och med om kvinnan i ett helt kapitel. I Sverige går utvecklingen framåt konstaterar Berggren och detta beror på att läroplanen, Lgr11 motarbetar det patriarkala tankesättet samt diskrimineringen av kön. Trots att det fortfarande finns läroböcker som nedvärderar kvinnan ser hon att rent utvecklingsmässigt sker det positiva ändringar.

I skolverkets rapport fanns underlag från en studie av läroböcker. Studien genomfördes av Berge och Widding. I denna studie granskades läroböcker för att se om de följer värdegrunden som skolan har på undervisningen. De läroböcker som undersöktes handskas med kön, dock varierar det från religion och lärobok. I en del läroböcker behandlar författaren frågor om genus ytterst lite medan en del läroböcker genomsyras av genusperspektiv. Författarna av läroböckerna väcker misstankar mot religiösa kvinnor och nämner att de är underordnade samt hotade (Berge & Widding, 2006).

Sky vill tydliggöra med sin bok att genus inom religion kan tolkas som att det rör sig om kön när det egentligen handlar om klass och makt. Hon menar att religion är en maktfaktor och att

den är samordnad med samhället. Religionen har en inverkan på människor då berättelser kan förnyas eller skapas och dessa kan i sin tur förändra människors tankar (Sky, 2009, s.35). Sky nämner att ett antal författare av religionsläroböcker anser att de framställer människan utan klass och kön. Detta håller inte Sky med om, hon anser att religionshistorien inte intar ett genusteoretiskt perspektiv utan att det tydligt sker grupperingar mellan kvinnor och män (Sky, 2009, s.19).

När författare anstränger sig för att skriva om individer som homogena grupper i religiösa kontexter kan det skapas svårigheter. Oftast är religioner genushierarkiserade och könssegregerade. Ifall religioner presenteras på ett halvdant sätt, exempelvis att ett antal få individer ur religionen presenteras kan det uppstå problem eftersom vid många tillfällen kan denna presentation av religionen förmedlas som om den vore hela historien om religionen (Sky, 2009, s.38–39). När kvinnor inte synliggörs och inkluderas i religionshistorien framställs inte religionen korrekt. Ett genusperspektiv sker när författare utgår från kvinnan respektive mannen i ett socialt sammanhang som är präglad av religion samt kultur (Sky, 2009, s.40,42).

9. Resultat & Analys/bildanalys

I detta avsnitt av undersökningen kommer analysen av text samt bild att presenteras. För att göra det enkelt för läsaren kommer en lärobok i taget att analyseras utifrån delfrågor. Syftet med dessa delfrågor är delvis för att alla läroböcker ska uppmärksammas utifrån ett genusperspektiv och även få en god struktur. Det som kommer att behandlas i dessa tre läroböcker är religionerna kristendom och islam. Som tidigare nämnt kommer även en bildanalys att utföras. Denna bildanalys har i fokus av antalet kvinnor respektive män som förekommer enskilt och gemensamt. Dessutom kommer analyser av bilder som är relevanta för min studie att utföras.

9.1. Utkik RELIGION 4–6

Boken som har analyserats är författad år 2015 och heter *Utkik RELIGION 4–6*. Författaren till boken är Senait Bohlin. Boken är indelad i tio kapitel och består av 163 sidor.

Kristendomen och islam är de religioner som har analyserats. Kristendomen består av två separata kapitel, den ena om kristendomen som helhet och den andra om Kristendomen i

Sverige. Totalt har de tillsammans 32 sidor. Islam i denna bok består av ett kapitel på 19 sidor.

Kristendomen

De två kapitel som behandlar kristendomen består av 32 sidor och dessa kapitel är uppdelade i mindre delar. I det första kapitlet skriver författaren inledningsvis om nya testamentet, därefter vägen till Betlehem och avslutningsvis om Jesus korsfästelse.

Vilka kvinnor nämns i kapitlet?

I denna lärobok nämns tre kvinnor och dessa är Maria, Maria från Magdala även kallad Maria Magdalena och den första kvinnliga ärkebiskopen Antje Jackélen.

Hur beskrivs kvinnorna?

Marias liv beskrivs genom att det skrivs om vem hon var och vad som hände henne. Maria beskrivs som en ung kvinna från Nasaret i Palestina och var förlovad med en man som hette Josef. Maria fick besök av ängeln Gabriel som förklarade att hon skulle få ett barn med namnet Jesus. Maria svarar ”hur ska detta ske? Jag har ju aldrig haft någon man.” Ängeln svarade att den helige anden ska komma över dig och vila över dig och barnet ska därför kallas heligt och även Guds son” (Bohlin, 2015, s.35). Det förklaras även om Maria när hon föder i ett stall i Betlehem.

Maria från Magdala (Maria Magdalena) beskrivs som en av de andra lärjungarna som följde Jesus, men att det även fanns andra kvinnor. Maria från Magdala är en kvinna som berättas om flera gånger i evangelierna (Bohlin, 2015, s.41). Maria Magdalena var även med när Jesus korsfästes vid sidan av Maria, Jesus mor. (Bohlin, 2015, s.44). Varför Maria Magdalena var viktig och varför hon lyfts upp förklaras inte.

Antje Jackélen beskrivs som den första kvinnliga ärkebiskopen i Sverige år 2014 som blev vigd i Uppsala Domkyrkan. Ärkebiskopen är högsta ledare för Svenska kyrkan. Det beskrivs även att kvinnliga präster blev vigda 1960 (Bohlin, 2015, s.133).

Porträtteras kvinnan på ett varierande sätt?

Läroboken har en rubrik med namnet ”förändring” där det diskuteras hur samhället förändrats över tid. Här diskuteras det faktum att kvinnor i dagens samhälle har möjlighet att studera till,

och sedermera arbeta som exempelvis präst. Det diskuteras även att alla inte behöver vara medlemmar i den svenska kyrkan eftersom Sverige har religionsfrihet (Bohlin, 2015, s.133).

Vilka män omnämns i kapitlet och hur beskrivs deras roller?

I denna lärobok lyfts sjutton män upp och dessa är Jesus, Ängeln Gabriel, Josef, Kejsaren Augustus, David, Kung Herodes, de tre vise männen, Petrus, Petrus bror Andreas, Judas, överste prästen Kajfas, Pilatus, en rik man Josef, Paulus, Martin Luther, Olof Skötkonung och Olaus Petri.

Eftersom syftet med detta arbete är att fokusera på kvinnans roll visas därmed ett exempel på hur en av männen kunde förklaras. Däremot fick inte alla män en sådan förklaring utan en del beskrivs bara med korta ord om vem de var.

Ett exempel på hur männen beskrivs är Petrus roll:

Då vände han sig till en av fiskarna - Du Petrus, ro ut och lägg ut nätet. Där finns det fisk, sa Jesus och pekade mot djupt vatten. Petrus skakade på huvudet. – Vi har försökt hela dagen utan att få något, men eftersom du säger det så ska jag försöka igen. Petrus och hans bror Andres slängde ut nätet och på nytt plötsligt fick de så mycket fisk, att de måste ropatill sina kamrater i de andra båtarna att komma och hjälpa dem. Efter den dagen blev de alla Jesus lärjungar och kallade dem för *människofiskare* (Bohlin, 2015, s.38).

Islam

I denna lärobok behandlas ett kapitel om islam som består av 19 sidor och detta kapitel är uppdelat i olika delar. I första kapitlet skriver författaren inledningsvis om Muhammed, därefter om islam och avslutningsvis med koranen samt högtider och riter.

Vilka kvinnor nämns i kapitlet?

I denna lärobok nämns två kvinnor och dessa är Khadija och Fatima.

Hur beskrivs kvinnorna?

Khadija beskrivs som en rik änka som Muhammed gifte sig med. Hon var cirka 15 år äldre än Muhammed och äktenskapet beskrivs som mycket lyckligt. Muhammed gifte sig inte med någon annan så länge Khadija levde trots att det var tillåtet att vara gift med mer än en fru (Bohlin, 2015, s.55).

Fatima beskrivs som ett av Muhammeds och Khadidjas barn, de fick fyra döttrar och två söner. Fatima levde längre än sina föräldrar Muhammed och Khadidja. Hon fick senare en stor betydelse för islam. Vilken betydelse hon fick beskrivs inte (Bohlin, 2015, s.55).

Porträtteras kvinnan på ett varierande sätt?

En punkt som diskuteras är kvinnan som väljer att bära på hijab, en huvudduk som täcker håret. Det diskuteras att koranen inte skriver mycket om hijab, därmed menar den muslimska traditionen att kvinnor och män ska klä sig på ett värdigt sätt. Med detta menas att man inte ska klä sig på ett utmanade sätt och att kvinnor ska täcka håret utomhus bland andra människor. En del muslimer menar att hijab visar ett tecken på att de tar sin religion på allvar medan andra menar att detta inte alls har med religionen att göra och väljer att inte täcka sitt hår (Bohlin, 2015, s.70).

Vilka män omnämns i kapitlet och hur beskrivs deras roller?

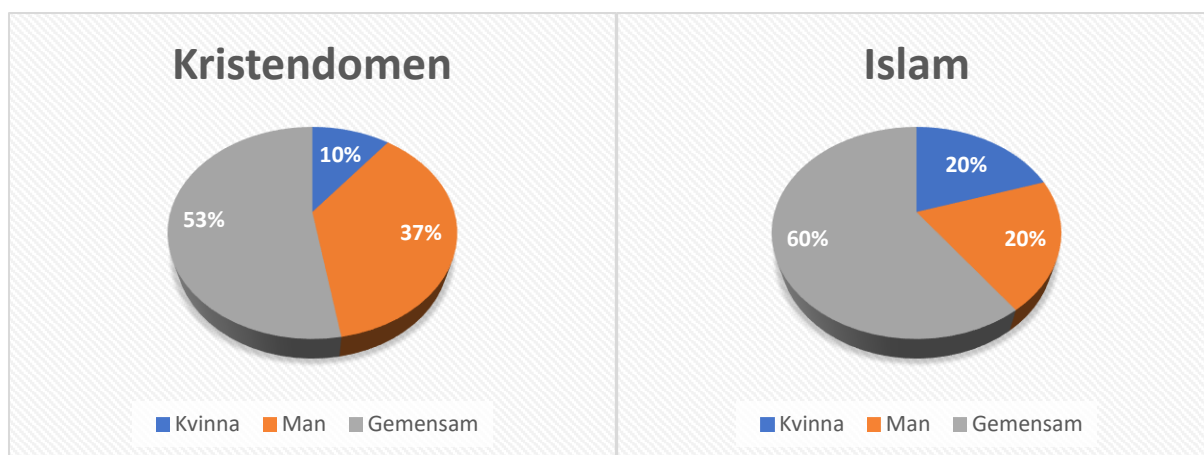
Det är fyra män som lyfts upp i detta kapitel och dessa är Muhammed, Ängeln Gabriel, Abraham och Ismael. Ett exempel på hur männen beskrivs i detta kapitel var:

Det var på det berget han fick en uppenbarelse och mötte ängeln Gabriel. Ängeln bar en gyllene tavla med text och uppmanade Muhammed att läsa. – Jag kan inte läsa, fick Muhammed svara då. Då tog ängeln tag i Muhammeds hjärta och kramade det hårt så att det onda som fanns i hjärtat försvann. Efter det kunde han läsa vad som stod på tavlan. Muhammed mötte ängeln Gabriel många gånger efter den händelsen (Bohlin, 2015, s.56).

9.1.2 Bildanalys – Utkik RELIGION 4–6

I bildanalysen kommer endast två relevanta bilder från varje religion att analyseras ur ett genusperspektiv, detta för att begränsa analysen.

I den första religionsboken *Utkik RELIGION 4–6* var de totala bilderna för kristendomen 26 och för islam 17. Diagrammet nedan (figur 1) (figur 2) presenterar hur bildfördelningen ser ut procentuellt.

Figur 1: Statistik ur kristendomen

Figur 2: Statistik ur islam

Utkik RELIGION 4–6 – Kristendomen

Bild 1

Bilden är på första sidan av kapitlet och längst fram på bilden står en flicka med ett stort leende och utsträckta armar. Bilden ger ett uttryck av en känsla av lycka och glädje. I bakgrunden finns ett flertal flickor men uppmärksammas inte på samma sätt, bilden är tagen för just henne. De andra flickorna socialiserar med varandra. Det är en solig dag med en klar himmel. Bakom flickan syns en Jesus staty med utsträckta armar, på samma sätt som flickan. Under bilden förklaras ”Flickan hälsar världen framför Kristusstatyn i staden Rio de Janeiro i Brasilien” (Bohlin, 2015, s.34).

Bild 2

I denna bild kan man se två flickor som sitter på en bänk och i bakgrunden finns grönska. Den ena flickan har händerna under hakan och ser sorgsen ut medan den andra flickan har en arm runt den sorgsna flickans axel och kollar på henne. Det ser ut som att flickan visar medkänsla och försöker trösta den sorgsna flickan. Den sorgsna flickan har blicken nedåt. Under bilden förklaras ”Att känna medkänsla kan vara att se och prata med en kompis som är ledsen” (Bohlin, 2015, s.39).

Utkik RELIGION 4–6 - Islam

Bild 1

Denna bild visar en klass i koranens skola. På bilden finns nio flickor varav fyra av dem är längst fram på bilden och dessa fyra läser ur koranen. Några av de andra flickorna står eller

sitter bakom de. En del av flickorna ler och de andra ser fokuserade ut. Alla flickor bär på en huvudduk med varierande färger. Den flickan som är mest central i bilden har en färgad huvudduk med olika mönster och färger medan resterande flickor har antingen svart eller vit. Bakom dessa flickor finns ett stort skåp med massvis av böcker. Bilden förklaras ”I den lokala moskéns koranskola studerar barnen koranens texter. Här läser en grupp flickor texter tillsammans i Tyskland” (Bohlin, 2015, s.61).

Bild 2

I denna bild visas ett stort antal av människor i en stor moské. Dessa människor står i rad bakom varandra. På bilden är det större antalet av människorna män och de finns på höger om bilden. Kvinnorna finns på vänstra delen av moskén. Männen på bilden är klädda i varierande kläder med olika färger och kvinnorna är klädda i svart. Mellan männen och kvinnorna finns en vägg utan tak som avskiljer de. Under bilden förklaras ” I den stora moskén i staden Kuwait ber männen till höger och kvinnorna till vänster, avskilda av en vägg. Nischen (mihrab) i väggen visar vilken riktning man ska be, mot Mekka. Bredvid nischen finns en predikstol (minbar)” (Bohlin, 2015, s.67).

9.1.3. Sammanfattning av Utkik RELIGION 4–6

I kristendomens kapitel lyfts tre kvinnor upp, deras roller och namn beskrivs. Författaren beskriver även hur kvinnans roll har utvecklats i historien. Bland annat med att kvinnor kan bli präster till skillnad från förr. Författaren lyfter fram sjutton män i läroboken och många av dessa har en mer djupgående beskrivning där rollen, historien och betydelsen för religionen förklaras. I bildanalysen ser man tydligt att bilder på endast män är fler än på endast kvinnor. Kvinnor enskilt på bild var endast två medan endast på män var sju, detta innebär att även bilderna speglar texten. I en av bilderna som har illustrerat Jesus korsfästelse har författaren valt att ha tre soldater vid Jesus upphängd på korset. Det som skulle kunna göras av författaren för att lyfta fram kvinnan inom religionen är att ha Maria, Jesus mor med vid korsfästelsen istället för soldaterna. Enligt Yvonne Hirdman har kvinnan blivit underordnad på grund av det traditionella. Hon skriver om att detta har lett till att mannen är det centrala och viktiga medan kvinnan det ”mindre” viktiga (Hirdman, 2004, s.114–115).

I islam lyfts två kvinnor upp. Författaren skriver om deras roller och om en av kvinnornas betydelse för religionen, den andra kvinnans betydelse för religionen beskrivs inte. Det skrivs även om kvinnans huvudduk och om hur muslimer ser olika på denna huvudduk. En del inom islam anser att man ska bära på huvudduk medan andra väljer att avstå. Författaren av

läroboken lyfter upp fyra män. Dessa män beskrivs mer djupgående än kvinnorna av författaren. Yvonne Hirdman diskuterar ur ett genusperspektiv att mannen är normen enligt hierarkier som finns. Detta kan resultera till att kvinnan blir irrelevant och underordnad medan mannen blir det relevanta och viktiga (Hirdman, 2004, s.113–118). Ett antal forskare har ifrågasatt det som skrivits ur religionshistorien. De påstår att kvinnans viktiga händelser och upplevelser inom religioner inte lyfts fram i religionsläroböcker eller i forskning som gjorts (Gilhus & Mikaelsson. 2003, s.217–218). I bildanalysen ser resultatet annorlunda ut till skillnad från texten. Två bilder vardera har kvinnor respektive män då de är ensamma. Teorin anstryker det läroboken har visat, däremot i bildanalysen var antalet bilder av kvinnan och mannen densamma i kapitlet om islam.

9.2. UPPTÄCK RELIGION

Denna lärobok är skriven 2008 och heter UPPTÄCK RELIGION. Läroboken är skriven av Daniel Sandin och Börge Ring. Boken är indelad i 13 kapitel och består av 155 sidor. De analyserade kapitlen är kristendomen och islam. Kristendomen består av ett kapitel på 30 sidor och islam består av ett kapitel på 22 sidor.

Kristendomen

Kapitlet om kristendomen i denna lärobok består av 30 sidor och är uppdelad i mindre delar. Inledningsvis skrivs det om kyrkan och därefter om olika kristna berättelser. Avslutningsvis skriver författaren om olika kristna grupper.

Vilka kvinnor nämns i kapitlet?

Det är tre kvinnor som har lyfts upp i kapitlet och dessa är Maria, Jesus mor, Maria från Magdala som även kallas för Maria Magdalena och Kim. Det sistnämnde namnet är ett namn som kan anses vara kvinnonamn och det är Kim. Dock är detta inte en helig person inom kristendomen utan författaren använder det könsneutrala namnet till ett exempel i en tankefråga utan att nämna vilket kön Kim innehar. Det skrivs även om att Jesus hade 2–3 systrar, men namn på dessa förekommer inte.

Hur beskrivs kvinnorna?

I läroboken beskrivs Marias roll och även lite kort om hennes liv. Det skrivs om att Maria fick besök av en ängel som heter Gabriel. Denna ängel gav henne nyheten om att hon skulle föda ett barn som var mycket speciellt. Därefter skriver författaren om att Maria och hennes man Josef var i staden Betlehem på besök och där födde Maria Jesus. Maria och hennes man levde i ett stall och det var i detta stall som Jesus föddes i (Sandin, Ring, 2008, s.27).

Maria Magdalena beskrivs som en av de kvinnor som har en viktig roll inom kristendomen. Maria Magdalena var en av de personer som besökte Jesus grav och där upptäckte hon och de andra om att Jesus inte befann sig vid graven. De blev chockade och kollade omkring, då såg de två änglar som berättade för dem att inte vara rädda och att Jesus hade återuppstått från de döda. Maria Magdalena var även den första personen som fick syn på att Jesus hade återuppstått och fick ett uppdrag av Jesus och det var att hon skulle förmedla hans återuppståndelse till hans lärjungar. Dock trodde inte lärjungarna på henne förrän de själva såg Jesus. Detta ledde till att Jesus sa åt dem att de hade handlat fel som inte trott på en kvinnas ord (Sandin, Ring, 2008, s.30–31). Jesus systrars roller förekommer inte.

Porträtteras kvinnan på ett varierande sätt?

Läroboken skriver om att det finns kvinnliga präster, vilket inte är normen inom olika grenar i kristendomen. Författaren gör detta genom att visa och skriva om hur kvinnliga präster döper eller delar ut nattvarden med mera (Sandin, Ring, 2008, s.24–25,36).

Vilka män omnämns i kapitlet och hur beskrivs deras roller?

I kapitlet var det totalt sju män som nämndes, dessa var Jesus, Gabriel, Josef, Jakob, Joses, Judas och Simon. Dessa sju beskrivs olika mycket, en del av de har endast nämnts medan de andra har fått en djup beskrivning. Författaren beskriver Jesus roll inom kristendomen och skriver även om Jesus liv. Ett exempel på hur Jesus har beskrivits är:

Den började med en man som hette Jesus, som vandrade runt och talade om Gud. Det var för mer än 2000 år sedan. Kristna tror på en Gud. De tror också att Jesus var Guds son. Jesus lärde människorna hur de skulle få kontakt med Gud. Han lärde dem hur de skulle leva och att människor ska älska varandra (Sandin, Ring, 2008, s.8).

Islam

Det kapitel som behandlar religionen islam består av 22 sidor och är indelad i mindre delar. Inledningsvis skriver författaren om islams historia och moskén. Därefter skrivs det om heliga muslimska berättelser och avslutningsvis avslutar författaren med att berätta om olika muslimska grupper.

Vilka kvinnor nämns i kapitlet?

I kapitlet nämns två kvinnor och dessa är Eva och Khadidja.

Hur beskrivs kvinnorna?

Författaren beskriver Khadidja som Muhammeds fru och att hon var 15 år äldre än honom. Eva beskrivs som Adams fru. Det skrivs om hur Eva levde samt att hon bröt mot Guds regler genom att hon och hennes man åt från det förbjudna äpplet. Detta ledde till att hon blev straffad av Gud och inte fick bo kvar i den vackra trädgården som hon och hennes man fick av Gud (Sandin, Ring, 2008, s.75).

Porträtteras kvinnan på ett varierande sätt?

I detta kapitel av läroboken framkommer det ingen varierad bild av kvinnan.

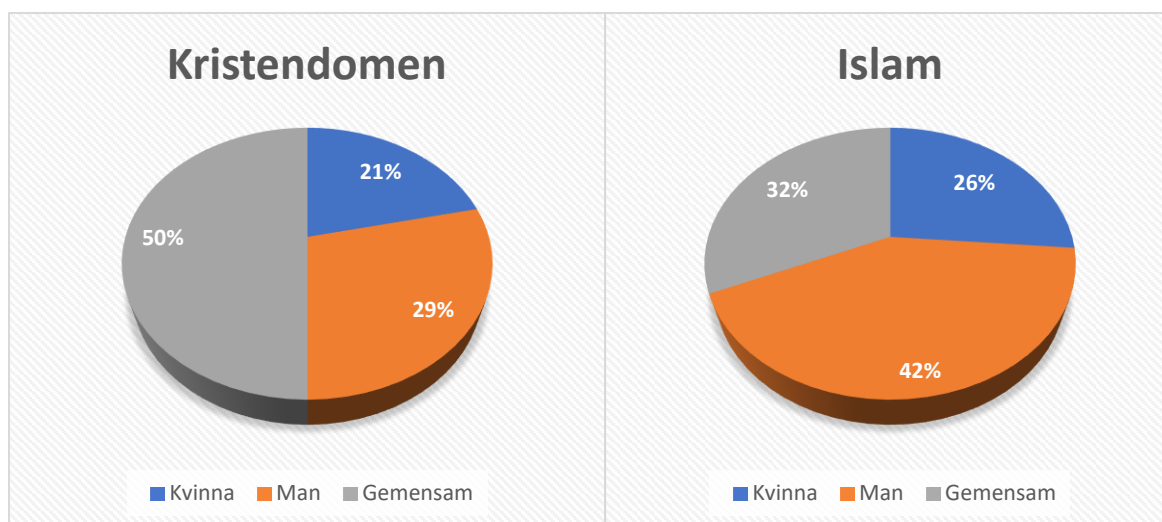
Vilka män omnämns i kapitlet och hur beskrivs deras roller?

I kapitlet nämns åtta män och dessa är Muhammed, Gabriel, Adam, Iblis, Abraham, Ismael, Isak och Mose. Deras roller beskrivs olika mycket och syftet med uppsatsen är inte att beskriva hur männen har presenterats dock väljer jag att lyfta en av dessa som exempel, ”För ungefär 4 000 år sedan levde en man som hette Abraham. Han är en väldigt viktig person inom islam, för enligt islam så härstammar Muhammed från Abrahams son Ismael” (Sandin, Ring, 2008, s.76).

9.2.1. Bildanalys – UPPTÄCK RELIGION

I bildanalysen kommer endast två relevanta bilder från varje kapitel att analyseras ur ett genusperspektiv, detta för att begränsa analysen.

I religionsboken *UPPTÄCK RELIGION* var de totala bilderna för kristendomen 40 och för islam 26. Diagrammet nedan (figur 3) (figur 4) presenterar hur bildfördelningen ser ut procentuellt.

Figur 3: Statistik ur kristendomen

Figur 4: Statistik ur islam

UPPTÄCK RELIGION - Kristendomen

Bild 1

Denna bild är svartvit och på den finns tre kvinnor som lagar julmat. Alla kvinnor står runt ett rektangulärt uppdukat bord. Över bordet finns det en takkrona med levande ljus på. På bordet finns det kanner, ett grishuvud, korvar, bröd och fat. En av kvinnorna skär korv i småbitar med ett leende på läpparna, en annan tänds ljus med ett leende och den tredje kvinnan tittar fokuserat nedåt mot bordet och håller någon typ av varm dryck från en kanna till en kopp. Respektive kvinna har på sig traditionella svenska folkdräkter. Kvinnorna befinner sig i ett äldre typ av boende, med lågt tak och gamla fönster. Under bilden förklaras "Så här kunde ett julbord se ut förr i tiden. Fat var fyllda med korv och bröd, och i mitten stod ett grishuvud" (Sandin, Ring, 2008, s.22).

Bild 2

Den andra bilden som är relevant för min studie är också animerad. På denna bild finns två kvinnor och två män med. En av kvinnorna sitter på en liten träbänk under ett litet träd. Kvinnan är klädd i en mörkblå huvudduk och sträcker ut handen och försöker säga något till de två männen som står alldeles bredvid. Den andra kvinnan är klädd i en vit huvudduk och står och gestikulerar med händerna samtidigt som hon också berättar något till de två männen. Männen på bilden tittar på ett nedvärderat sätt på den stående kvinnan. En av männen har på sig en vit huvudduk och har händerna bakom ryggen. Den andra mannen har ena handen på hakan och den andra runt magen, det ser ut som att han funderar och ser skeptisk ut. Bilden

förklaras ”När kvinnorna berättade att Jesus hade uppstått så trodde inte lärjungarna på dem” (Sandin, Ring, 2008, s.31).

UPPTÄCK RELIGION - Islam

Bild 1

I denna bild finns ett stort antal sittande män och endast en flicka som befinner sig bakom dem sittandes i en moské. Flickan är klädd i vardagliga kläder och ser väldigt fokuserad ut medan hon läser ur koranen. Alla sittandes män har en varierad vardaglig klädsel men några av männen som sitter längst fram har på sig en huvudbonad. Männen sitter på en matta och tittar rakt fram, det ser ut som att de lyssnar. Längst fram till höger på bilden finns det en imam som står uppe på en trappa. Imamen är klädd i svart och har en vit huvudbonad. Han håller i ett papper som han läser ifrån (Sandin, Ring, 2008, s.82).

Bild 2

Den andra bilden som har valts är animerad och ser ut som en symbol. På bilden ser man en galopperande vit häst med ett kvinnohuvud. Kvinnan har svart långt hår och runt halsen har hon ett halsband med symbolerna måne och stjärna. Hästen har fjädrar från en påfågelsstjärt. I bakgrunden av bilden är det mycket grönska och det finns även en moské som syns. Grönskan ser ut att vara en äng och i den finns det små djur som är vitfärgade. Dessa djur är en ekorre och ett antal ankor. Under bilden förklaras ”Buraq målas ofta som en häst med ett kvinnohuvud och en påfågelsstjärt” (Sandin, Ring, 2008, s.78).

9.2.2. Sammanfattning av UPPTÄCK RELIGION

I kristendomens kapitel lyfter författarna upp två kvinnor och en könsneutral person. Denna könsneutrala person gick inte att identifiera som kvinna eller man. En av dem två kvinnorna som lyftes fram får en djup beskrivning av sin roll och historia medan den andra beskrivs kort. Antalet män som lyftes upp i kapitlet var sju män och tre av dessa får en djup beskrivning av sina roller samt betydelse för religionerna. De resterande fyra personerna nämns endast. I kristendomens kapitel ser man även hur författarna arbetar mot jämställdhet och skriver ur ett genusperspektiv. Bland annat att de använder tankefrågor och använder könsneutrala namn. Dessutom skriver författaren om hur det var förr bland flickor och pojkar när det kom till deras rättigheter. Författarna ställer diskussionsfrågor till eleverna i läroboken, till exempel om de varit med om att flickor och pojkar inte behandlats lika, och vad man kan göra åt det

(Sandin, Ring, 2008, s.15). Författarna skriver även om varför de flesta berättelser som skrivs handlar om män och inte om kvinnor.

Det förklaras även i en av de berättelser som handlar om kvinnan Maria Magdalena. Efter berättelsen skriver författaren om att denna berättelse lyfter kvinnan genom att Jesus valde att visa sig först för kvinnor och inte män efter att han hade återuppstått. Detta även då männen hade makten vid den tiden. Författaren skriver även om att Jesus sa till de att de hade gjort fel och att man ska tro på kvinnor lika mycket som män (Sandin, Ring, 2017, s.31). Yvonne Hirdman lyfter fram utifrån genusteorin att det är svårt att undvika den historiska bakgrunden till vad som är manligt respektive kvinnligt. Författarna till denna lärobok skapar diskussioner och tankar om genus utifrån dagens samhälle för att tydliggöra kvinnans betydelse (Hirdman, 2004, s.115).

Utifrån bildanalysen är det ganska jämnt till antalet bilder då kvinnor är ensamma på bild i jämförelsevis med männen. Kvinnan har sex bilder då hon är ensam och mannen har åtta. På bild 1 ur kristendomen har författaren valt att ha med en bild där tre kvinnor förbereder och lagar julmat. Yvonne Hirdman presenterar detta i sin teori och hävdar att genusskapande sker av oss människor. Hon förklarar detta genom den *sociala integrationen* som jag tidigare nämnt, att arbetet är uppdelat mellan man och kvinna (Hirdman, 2003, s.120). Valet av bilden kan uppfattas som att det enbart är kvinnor som lagar julmat.

I kapitlet om islam lyfts två kvinnor upp. En av dessa får en beskrivning av sin roll samt betydelse för religionen, den andra kvinnan nämns endast som en hustru till Muhammed. Khadidja är en viktig person för islam, dels att hon var första hustrun till Muhammed samt att hon var den första affärskvinnan bland muslimska kvinnor. Detta ur ett genusperspektiv är viktigt att lyfta fram för att läsarna av denna lärobok ska få en syn på att det även finns viktiga kvinnor inom religionen. Sky nämner att när kvinnor inte synliggörs och inkluderas i religionshistorien framställs inte religionen korrekt. Ett genusperspektiv sker när författare utgår från kvinnan respektive mannen i ett socialt sammanhang som är präglad av religion samt kultur (Sky, 2009, s.40,42). Kvinnan generellt beskrivs endast i ett litet stycke av kapitlet som behandlar ceremonin vid en vigsel om att kvinnan ska ta hand om hemmet. Antalet män som lyfts upp i kapitlet är åtta. Samtliga har fått en djupgående beskrivning av sin roll samt betydelse dock varierar den lite i mängden text. Antalet bilder på män är åtta och på kvinnor fem.

9.3. PULS Religion

Denna undersökta lärobok heter PULS Religion och är skriven 2011, författaren till boken är Marianne Abrahamsson. Läroboken består av 175 sidor och är uppdelad i 12 kapitel. De kapitel som behandlades i denna undersökning är kristendomen och islam. Det är totalt fyra kapitel i läroboken som behandlar de båda religionerna, två vardera.

Kristendomen

Som nämnt ovan är det två kapitel i läroboken som berör kristendomen och dessa är *NYA TESTAMENTET* och *KRISTENDOMEN*. Det första kapitlet berättar om Jesus liv och historia, detta kapitel består av 26 sidor. Det andra kapitlet består av 20 sidor och är indelat i mindre delar. Inledningsvis skriver författaren om kristendomens historia och därefter om några viktiga heliga personer inom religionen. Avslutningsvis skriver författaren om hur det är att leva som kristen och om olika högtider.

Vilka kvinnor nämns i kapitlet?

I de två kapitel i läroboken som berör kristendomen nämns nio kvinnor. Dessa kvinnor heter Maria, Elisabet, Maria från Magdala, Salome, Maria, Birgitta, Freja, Katarina och Elisabet.

Hur beskrivs kvinnorna?

Kvinnornas roller beskrivs olika mycket, en del har endast nämnts utan beskrivning medan andra har fått egna rubriker. Förstnämnde Maria beskrivs som Jesus mor. Författaren skriver om att hon bodde i en stad som heter Nasaret och att hon skulle gifta sig med sin blivande man Josef. En dag fick hon besked av en ängel som sa till henne:

– Var inte rädd, Maria! Du ska föda en son och ge honom namnet Jesus. Han kommer att kallas Guds son och hans rike ska vara utan slut. Då sa Maria: - Jag är Herrens tjänarinna”
(Abrahamsson, 2011, s.60).

Elisabet som nämns i kapitlet beskrivs endast som fru till prästen Sakarias. Det skrivs även om att hon var mor till Johannes döparen (Abrahamsson, 2011, s.64). Maria från Magdala, Salome och Maria, mor till Jakob var de tre kvinnor som upptäckte att Jesus inte befann sig i sin grav. De blev förskräckta och såg då en man som sa till de:

- Var inte förskräckta. Jesus har uppstått, han är inte här. Han kommer att gå före er till Galiléen. Där ska ni få möta honom (Abrahamsson, 2011, s.82).

Freja beskrivs som en av asagudarna som människor i Sverige trodde på innan kristendomen kom till Sverige (Abrahamsson, 2011, s.92).

Birgitta blir beskriven i två rubriker. Den ena rubriken beskriver Birgitta djupgående, om hennes roll och betydelse för religionen och i den andra beskrivs hon som en av de två som ville förändra kyrkan på grund av att hon tyckte att makten inom kyrkan missbrukades och att de inte riktigt lärde ut Jesus ord. Författaren beskriver Birgittas liv, från när hon var liten till stor. Det skrivs bland annat om att hon flytta till ett kloster efter att hennes man hade gått bort. Där hörde hon jungfru Maria och Jesus säga till henne att hon fick två uppdrag, första var att grunda en svensk klosterorden och det andra var att få påven flytta tillbaka till Rom. Hon lyckades med sina två uppdrag och Birgitta blev en väldigt viktig person inom kristendomen och är den enda svenska som blivit helgonförklarad. Katarina beskrivs kort som dotter till Birgitta och att hon levde tillsammans med sin mamma i många år tills Birgitta gick bort (Abrahamsson, 2011, s.94–95). Vad som hände med Katarina efter Birgittas bortgång finns det inget skrivet om.

I slutet av ett kapitel som behandlar kristendomen har författaren valt att skriva om en flicka som heter Elisabet. Elisabet blir intervjuad och berättar om hennes liv och hur det är att vara kristen.

Porträtteras kvinnan på ett varierande sätt?

En varierande bild av kvinnan framkommer inte i de kapitel som behandlar kristendomen.

Vilka män omnämns i kapitlet och hur beskrivs deras roller?

I kapitlet nämns totalt 38 män och dessa är Jesus, Josef, Augustus, David, Herodes, Johannes, Sakarias, Petrus, Andreas, Jakob, Johannes, Filippos, Matteus, Tomas, Bartolomaios, Taddaios, Judas, Markus, Lukas, Sackaios, Elias, Sakarjas, Kajafas, Pilatus, Barabbas, Paulus, Martin Luther, Konstantin, Oden, Tor, Frej, Ansgar, Olof, Franciskus, Ulf, Gustav Vasa och Olaus Petri. Beskrivningen av dessa män var olika mycket. Många av dessa män får en djup beskrivning men ett fåtal av de nämns bara. Syftet med studien är inte att beskriva hur männen porträtteras därför kommer jag att visa ett exempel, ”Franciskus växte upp i en rik familj i den lilla staden Assisi. Han ville bli krigare. Men Franciskus upplevde att Gud gav honom ett annat uppdrag” (Abrahamsson, 2011, s.94).

Islam

I denna lärobok är det två kapitel som behandlar religionen islam, det första kapitlet heter *KORANEN* och det andra *ISLAM*. Det första kapitlet, *KORANEN* består av 6 sidor och i det kapitlet får man läsa om Muhammeds liv. Det andra kapitlet, *ISLAM* består av 12 sidor och det kapitlet är uppdelat i mindre delar. Inledningsvis skriver författaren om hur det var för religionen islam efter Muhammeds död och om de fem grundpelarna som muslimer lever efter. Därefter skrivs det om hur det är att leva som muslim och avslutningsvis skriver författaren om olika högtider inom religionen.

Vilka kvinnor nämns i kapitlet?

I de två kapitel som behandlar Islam lyfts fyra kvinnor upp. Dessa fyra heter Khadidja, Fatima, Dina och Rola.

Hur beskrivs kvinnorna?

Författaren till boken beskriver om dessa kvinnor olika mycket, en del skrivs det mycket om medan andra lite. Kvinnan Khadidja beskrivs som en vacker, klok och rik änka. Muhammed blev anställd som köpman hos Khadidja, hon tyckte att han var vacker och klok. Efter ett tag valde de att gifta sig med varandra trots att Khadidja var femton år äldre. Ett exempel ur läroboken på hur Khadidja beskrivs:

Muhammed och Khadidja levde lyckliga tillsammans. Muhammed tog inte någon annan hustru så länge Khadidja levde, även om det var vanligt i Mekka att ha många fruar. Muhammed och Khadidja fick flera barn (Abrahamsson, 2011, s.111).

Fatima beskrivs endast som dottern till Khadidja och Muhammed. Författaren skriver även att Fatima var det enda barnet som levde efter sin fars död (Abrahamsson, 2011, s.111). Dina och Rola är två systrar som beskrivs i slutet av kapitlet om islam. Dessa får två hela sidor där de berättar om hur livet har varit sedan de kom till Sverige och även om hur det skiljer sig att leva som muslim i Sverige till skillnad från deras hemland Irak. Ett exempel är:

När de kom till Sverige var Dina sex år och Rola tolv. Dina går i tredje klass och tycker det är jätteroligt. - Vi har en jättebra klass. Ingen är mobbad, förklarar Dina (Abrahamsson, 2011, s.128).

Porträtteras kvinnan på ett varierande sätt?

Kvinnan får en rubrik i kapitlet om islam där de beskriver hur kvinnan kan vara och se ut. Författaren skriver att kvinnan ska ta hand om hemmet medan mannen försörjer familjen men att detta inte följs i stora delar av världen. Detta beror mycket på var man lever i världen, i stora delar av mellanöstern följs dessa gamla traditioner medan i Europa inte. Självklart finns det ett fåtal kvinnor som väljer att följa gamla traditioner fortfarande även i Sverige. Författaren skriver även att det kan variera om kvinnor bär slöja eller inte och att detta också har mycket med vart man lever att göra, vissa länder har speciella lagar på hur en kvinna ska täcka sin nakenhet. Det har också med hur man tolkar det som står skrivet i koranen att göra. Det lyfts fram att kvinnan själv får välja och att i de fall kvinnan väljer att bära på slöja har med gamla traditioner att göra och inte religionen (Abrahamsson, 2011, s..125).

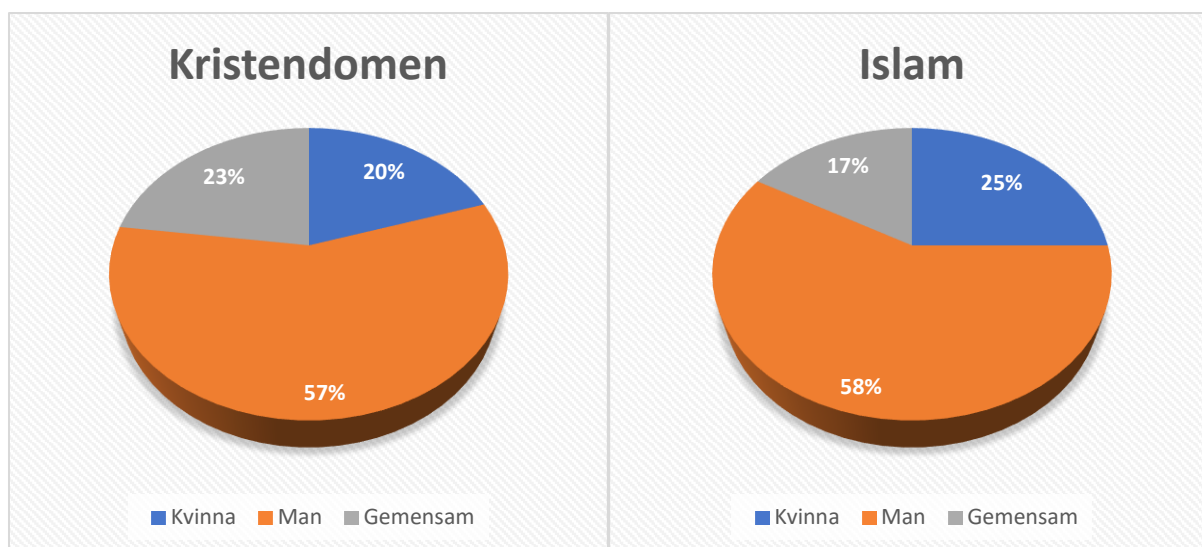
Vilka män omnämns i kapitlet och hur beskrivs deras roller?

I kapitlet om islam nämns fem män och dessa män heter Muhammed, Gabriel, Abu Talib, Abraham och Ismael. De flesta av männen får en djup beskrivning men en del av de nämns endast. Eftersom syftet med studien inte var att beskriva männens roller kommer endast ett exempel att beskrivas. ”Då tog Muhammeds farbror Abu Talib hand om honom. Ibland fick han följa med sin farbror på karavanfärder till olika länder” (Abrahamsson, 2011, s.111).

9.3.1. Bildanalys – PULS Religion

I bildanalysen kommer endast två relevanta bilder från varje religion att analyseras ur ett genusperspektiv, detta för att begränsa analysen.

I religionsboken *PULS Religion* var de totala bilderna för kristendomen 49 och för islam 18. Diagrammet nedan (figur 5) (figur 6) presenterar hur bildfördelningen ser ut.

Figur 5: Statistik ur kristendomen

Figur 6: Statistik ur islam

PULS Religion – Kristendomen

Bild 1

I den första bilden ser man en kvinnlig präst lyfta upp en liten flicka som nyligen blivit döpt i en kyrka. Flickan har på sig en vit klänning med ett rosa band från halsen ner mot slutet av klänningen och den kvinnliga prästen har en vit dräkt på sig. Det ser ut som att prästen uttalar något eftersom munnen står öppen. Framför prästen och den lilla flickan finns en dopfunt och ett vitt tänt ljus, bakom de finns altaret. Under bilden förklaras ”Från början sänktes både barn och vuxna ner i vattnet när de döptes. Idag är det vanligast att barn döps genom att prästen öser vatten på barnets huvud från en dopfunt” (Abrahamsson, 2011, s.104).

Bild 2

På den andra bilden ser man en flicka med slutna ögon sittandes med knäppta händer vid sin säng i sitt rum. Det ser ut som att flickan ber. I rummet skiner ljuset från fönstret och flickan är klädd i pyjamas, det ser ut som att hon precis har vaknat. I bakgrunden av bilden som är lite suddig finns en svart säng med lakan som består av blommor av olika färger. Flickan är i fokus. Under bilden förklaras ”Bönen är ett sätt att tala med Gud. Många kristna knäpper sina händer när de ber” (Abrahamsson, 2011, s.102).

PULS Religion – Islam

Bild 1

I den första bilden visas tre flickor som sitter och läser koranen på en bänk. Flickorna är klädda i slöjor med varierande färger och deras ansiktsuttryck visar att de är koncentrerade. En av flickorna, hon som är sittandes i mitten bär på hennatatueringar på sin hand. I bakgrunden ser man en stor tom moské.

Bild 2

På den andra bilden i kapitlet om islam finns en mörkhyad kvinna. Kvinnan bär på en vit slöja och har ett stort leende. Under bilden förklaras ”I många länder, som i Sverige, väljer muslimska kvinnor om de ska bära slöja eller inte” (Abrahamsson, 2011, s.125).

9.3.2. Sammanfattning av PULS Religion

I de två kapitlen om kristendomen lyfts totalt nio kvinnor upp. En del av dessa kvinnor får en djup beskrivning av sin roll samt betydelse för religionen medan andra endast benämns. Dessutom finns det kvinnor som har fått egna rubriker. Antalet män som lyftes upp i de två kapitlen om kristendomen var 38, dock skiljer sig beskrivningen av dessa. En del förklaras medan andra endast nämns. I bildanalysen ser man tydligt att bilder på endast män är fler än på endast kvinnor. Kvinnor enskilt på bild är endast sju medan på män visas tjugo bilder, detta innebär att även bilderna speglar texten.

I de två kapitlen om islam lyfts totalt fyra kvinnor upp. En av dessa kvinnor fick en djup beskrivning medan de andra en mindre. Författaren lyfter fram och diskuterar hur muslimska kvinnor kan variera i sin klädsel och beteende beroende på hur de har tolkat koranen samt var de lever, detta har gjorts under en egen rubrik som behandlar kvinnor och män. Antalet män som lyfts upp i kapitlet är fem män och dessa beskrivs olika mycket. Bildanalysen visar att endast tre kvinnor är det enda könet på bilden och på män sju. Yvonne Hirdman diskuterar ur ett genusperspektiv att mannen är normen enligt hierarkier som finns. Detta kan resultera till att kvinnan blir irrelevant och underordnad medan mannen blir det relevanta och viktiga (Hirdman, 2004, s.113–118).

10. Slutdiskussion

I detta avsnitt av studien kommer resultatet av analyserna att diskuteras utifrån frågeställningarna.

10.1. På vilket sätt porträtteras kvinnan i text?

Utifrån det material som denna studie utgått ifrån och sedermera analyserat. Framgår det tydligt att kvinnorna i böckerna får ta olika mycket utrymme. I vissa läroböcker får kvinnan egna rubriker där hennes roll samt betydelse för religionen beskrivs utförligt, samma kvinna som fått rubriker i vissa läroböcker nämns endast flyktigt i andra. Kvinnan har också framställts genom korta beskrivningar om vem hon är. I många fall benämns bara kvinnan utan någon vidare förklaring. De kvinnor som uppmärksammades mest från kristendomen ur läroböckerna var jungfru Maria, heliga Birgitta och Maria Magdalena.

Av de tre läroböckerna som analyserades lyfte en av dessa heliga Birgitta. Hon fick en egen rubrik och bild där hennes liv, roll och betydelse förklarades för religionen. I två läroböcker beskriver man "kvinnan" i religionen. Där lyfts även olikheter som kan finnas beroende på var man lever eller tolkar den heliga skriften. Den kvinna som uppmärksammades mest från islam ur läroböckerna var Khadidja. Samtliga läroböcker förklarar hennes roll och betydelse för religionen, dock kunde det variera hur utförligt författarna valde att skriva om henne. En lärobok nämner till exempel bara henne som Muhammeds fru, medan de andra läroböckerna beskriver hennes liv i korthet.

10.2. På vilket sätt porträtteras kvinnan i bild?

Det går även att kvantitativt mäta hur frekvent kvinnorna porträtteras i bild, i de olika läroböckerna. Detta kan avläses i de respektive diagrammen som finns under avsnittet *Analys*. I läroboken *UPPTÄCK Religion* var det ganska jämnt i antal bilder då kvinnan visas ensam. Men i de resterande läroböckerna är det tydligt att mannen uppvisas oftare i bild. Det var ett stort antal av gemensamma bilder då både kvinnan och mannen fanns med på bild tillsammans, dock var många av dessa bilder vid en församling där många människor fanns med. På bilderna i läroböckerna porträtteras kvinnan oftast som omtänksam, snäll eller underordnad. Många bilder visar också kvinnan när hon ber eller biktar sig. Kvinnan blir inte uppmärksam på samma sätt som mannen. En del läroböcker lyfte upp kvinnan genom att

ha med kvinnliga präster på bild. Bildanalysen visade att i en av läroböckerna presenterades kvinnan ensam på bild lika många gånger som mannen.

10.3. Finns det mönster i dessa tre läroböcker som går att urskilja, om det finns vilka?

Det mönster som är tydligast i dessa tre läroböcker är att kvinnan är mindre central än mannen. Kvinnan nämns i text och bild färre gånger. De tillfällen kvinnan nämns i text ges ingen vidare förklaring för hennes roll i sammanhanget, utan i många fall nämns hon endast. Dessutom nämns kvinnan oftast i förhållande till mannen, exempelvis att Khadidja var hustru till Muhammed.

Inom islam har samtliga läroböcker lyft upp Khadidja, dock på olika sätt. I boken *Utkik Religion 4–6* har hon en egen liten rubrik där man berättar om henne och hennes liv med Muhammed. Dessutom nämns hon ett antal gånger senare i kapitlet. I boken *UPPTÄCK RELIGION* lyfts hon inte upp på samma sätt, utan hon nämns endast en gång i en kort mening. I boken *PULS Religion* har Khadidja fått en egen rubrik som behandlar hennes roll och liv med Muhammed. Något häpnadsväckande är att författarna har stavat hennes namn på olika sätt. Enligt Gilhus & Mikaelsson (2003) är det avsevärt att en viktig kvinna inom religionen bör lyftas upp. Detta kan exempelvis göras med att hon får egen rubrik med riklig information (Gilhus & Mikaelsson, 2003, s.228–231).

Inom kristendomen har samtliga läroböcker lyft upp Maria från Magdala. I *Utkik Religion 4–6* och *UPPTÄCK RELIGION* har hon lyfts upp bland annat med att hon var den första personen som upptäckte att Jesus inte fanns vid sin grav. I läroboken *PULS Religion* nämner författaren att hon var med två andra kvinnor och att de tillsammans upptäckte att Jesus inte fanns vid sin grav. En annan viktig kvinna som endast har lyfts upp i läroboken *PULS Religion* är heliga Birgitta. Denna kvinna har fått två rubriker, i den ena av dem har hon fått en djupgående beskrivning av sitt liv samt betydelse för religionen. Hon har dessutom fått en egen bild. En sådan viktig och helig kvinna bör lyftas upp i samtliga läroböcker.

De illustrationer som gjorts i samtliga läroböcker av kvinnan är oftast när hon ber, är en nunna eller präst. I många bilder även som omtänksam. Mannen nämns och illustreras i samtliga läroböcker fler gånger än kvinnan. Männens som benämndes i läroböckerna fick oftast en djupare beskrivning till skillnad från kvinnorna som endast nämndes. Många av kvinnorna

som benämndes har en stor betydelse för religionerna, därför är det viktigt att författare lyfter fram kvinnorna och deras gärningar på samma sätt som det har gjorts kring männen.

Den tidigare forskning som gjorts har visat att kvinnan ständigt varit underordnad och mindre viktig i läroböcker, till exempel Anne Marie Berggrens forskning. Hennes forskning gav resultatet att kvinnan endast tar tre procent plats av läroböckerna. Berggren lyfter även fram att de nyare läroböckerna ger mer plats åt kvinnan (Berggren, 1992). Dock överensstämde detta inte helt och hållet med de läroböcker jag analyserade. Den äldsta av mina läroböcker lyfte fram kvinnan i stora delar, mer än vad de andra gjorde. Exempelvis genom att ha en rubrik som behandlar endast kvinnan och hennes roll i religionen. Bildanalysen däremot visar att två av läroböckerna har ungefär lika många bilder på kvinnan som mannen.

I studien som utfördes av Berge och Widding kom de fram till att det varierar från religion och lärobok. De författare som inte har lyft fram kvinnan och beskrivit henne har inte tänkt och genomsyrat sin lärobok ur ett genusperspektiv (Berge & Widding, 2006). Detta är något som jag också har upptäckt i min studie. En del av läroböckerna lyfter fram och beskriver kvinnan generellt och även kvinnan i religionen medan en del endast nämner kvinnan. Min studie skiljer sig inte särskilt mycket från tidigare forskning, dock ser jag att det inte alltid är de nya läroböckerna som är skrivna utifrån ett genusperspektiv.

Studiens resultat pekar på att kvinnan både i text och bild blir mindre viktig och underordnad mannen. Bildanalysen mynnade ut i samma resultat, inte bara i antalet bilder utan även i hur kvinnan framställdes. Två av läroböckerna lyfte fram kvinnan generellt i religionen, i en egen rubrik och i en av de diskuteras även varför kvinnan var underordnad på den tiden. Detta tydliggör varför kvinnan kanske var mindre viktig för personen som läser läroboken. En av läroböckerna gav kvinnor egna rubriker där de har fått en beskrivning av deras liv samt roll för religionen, så som många män fått i läroböckerna. Detta är något alla författare bör tänka på när de skriver religionsläroböcker, för att visa elever i dagens samhälle att det finns viktiga kvinnor inom kristendomen och islam. Att ha ett genusperspektiv i åtanke när något författas bör vara en självklarhet i dagens samhälle. Något annat jag upptäckt är att religionsläroböckerna bör uppdateras och då handlar det inte om att ändra historien för att få fram fler kvinnor, utan mer att ha genusperspektivet i åtanke. Detta genom att bland annat att lyfta fram kvinnan mer i illustrationerna, förklara de heliga kvinnorna och ge de egna rubriker.

Denna studie ger läsarna en djupare förståelse av hur viktigt det är att överse de läroböcker som används på skolor idag. Dagens samhälle strävar efter jämställdhet och med tanke på att läroböckerna är centrala på skolorna bör lärare tänka ur ett genusperspektiv när de undervisar, eftersom elever i de yngre åldrarna saknar förmågan att vara källkritiska till vad de läser eller ser i en lärobok. Läroplanen som används idag, Lgr11 genomsyras av genusperspektiv, därför bör även läroböcker som används idag göra det. Detta eftersom läroboken är central i undervisningen.

11. Källförteckning

- Abrahamsson, Marianne. (2011). *PULS Religion*. Natur & Kultur, Stockholm.
- Ahrne, Göran & Svensson, Peter. (2015). *Handbok i kvalitativa metoder*. Liber AB, Malmö.
- Ammert, Niklas. (2011). *Att spegla världen: läromedelsstudier i teori och praktik*. Studentlitteratur AB, Lund.
- Appleros, Erica. (2005). *Religion och intersektionalitet*. Lund.
- Bohlin, Senait. (2015). *Utkik RELIGION 4–6*. Gleerups, Malmö
- Eriksson, Yvonne. (2017). *Bildens tysta budskap: interaktion mellan bild och text*. Studentlitteratur AB, Lund.
- Gilhus, Ingvild & Mikaelsson, Lisbeth. (2003). *Nya perspektiv på religion*. Natur & Kultur, Stockholm.
- Gross, Rita. (1996). *Feminism and Religion: An Introduction*. Beacon Press.
- Hirdman, Yvonne. (2003). *Genus – om det stabila föränderliga former*. Liber AB, Stockholm.
- Sandin, Daniel & Ring, Börge. (2008). *UPPTÄCK RELIGION*. LIBER, Stockholm.
- Skolverket. (2011). *Läroplan för grundskolan, förskoleklassen och fritidshemmet*.
- Sky, Jeanette. (2009): *Genus och religion*. Natur & Kultur, Stockholm.
- Svensson, Jonas. (2011). Kön och genus i religionskunskap, i; Löfstedt, Religionsdidaktik: *mångfald, livsfrågor och etik i skolan*, s.113–123. Första upplagan Lund: Studentlitteratur AB.
- Wright, Moira. (1998). *Genus och text-När kan man tala om jämställdhet i läromedel*. Skolverket.

Elektroniska källor

<https://www.kau.se/bibliotek/skriva-referera/upphovsratt/upphovsratt-studenter/upphovsratt-nar-du-skriver-uppsats> (Hämtad: 2020-03-15)

<https://www.skolverket.se/download/18.6bfaca41169863e6a6582a7/1553961645852/Kön.pdf> (Hämtad: 2020-04-18)

12. Bildförteckning

Figur 1: Statistik ur kristendomen

Figur 2: Statistik ur islam

Figur 3: Statistik ur kristendomen

Figur 4: Statistik ur islam

Figur 5: Statistik ur kristendomen

Figur 6: Statistik ur islam